

Bergandy, Wróciślawa

IV Szkoła Historii Chemii

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 35/4, 653-657

1990

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

miany informacji i rzeczywistego włączenia znacznej, często zagrożonej zniszczeniem bądź zapomnieniem, części dziedzictwa historycznego do żywego obiegu kultury światowej.

Forum PTB apeluje o akceptację, współdziałanie i propagowanie zasad racjonalnej ochrony i informacji o kolekcjach historycznych do wszystkich opiekunów oraz miłośników książki w Polsce i zagranicą.

IV SZKOŁA HISTORII CHEMII

W dniach 28-31 maja 1990 r. w Karpaczu odbyła się IV Szkoła Historii Chemii, zorganizowana przez Polskie Towarzystwo Chemiczne — Sekcję Historii Chemii, Wydział Chemii Uniwersytetu Warszawskiego, Instytut Chemii Uniwersytetu Wrocławskiego oraz Komitet Historii Nauki i Techniki PAN. W Komitecie Organizacyjnym Szkoły, któremu przewodniczył prof. dr hab. Roman Mierzecki, twórca i animator również poprzednich Szkół (przewodniczący Sekcji Historii Chemii — PTCh), uczestniczyli: prof. dr hab. Ignacy Zenon Siemion, doc. dr hab. Krystyna Kabzińska i dr Jan Morawiec.

IV Szkoła Historii Chemii poświęcona była głównie polskim naukowym szkołom chemicznym; goście zagraniczni przedstawili też kilka wybitnych niepolских szkół naukowych.

W pierwszym dniu obrad, w sesji przedpołudniowej, otwarcia Szkoły dokonał prof. Roman Mierzecki, który wprowadzając w tematykę IV Szkoły przypomniał problemy, które stanowiły przedmiot rozważań poprzednich spotkań. Wykład wprowadzający — *Pojęcie szkoły naukowej*, wygłosił gość Szkoły z Uniwersytetu w Marsylii, prof. Józef Hurwic. Zdefiniował on zjawisko określane jako „szkoła naukowa”, jako koncentrujące się wokół uczonego inspirującego tematykę badawczą, środowisko naukowców związane z określonymi badaniami naukowymi, czasem również metodami badawczymi. Prof. Hurwic jako modelowy przykład szkoły naukowej przedstawił dzieje badań związanych z fizyką jądrową i osobą Ernesta Rutherforda. W interesującym rysie historycznym prelegent omówił kolejne etapy powstawania szkoły naukowej wokół problematyki badań cząstki alfa (objektu badawczego, a następnie narzędzia badań). Szkoła Rutherforda stworzyła podstawy współczesnej fizyki atomowej, a w niej kilku nowych szkół naukowych (np. Fermiego czy Kurczatowa). Prof. Hurwic przypomniał też postaci polskich fizyków, którzy współpracowali z Rutherfordem.

Następnie, po dyskusji wokół zakresu pojęcia „szkoły naukowej” i znaczenia mniejszych centrów badawczych (w skali, jaka możliwa jest w Polsce, i jaka charakteryzuje polskie szkoły naukowe), głos zabrał prof. Rajmund Sołowiec (Poli-technika Łódzka), który w referacie *Chemia nieorganiczna w polskich uczelniach akademickich 1919-1939* przedstawił dzieje tworzenia się po odzyskaniu niepodległości przez Polskę ośrodków badawczych i dydaktycznych oraz kontynuacji i rozwoju ośrodków istniejących wcześniej (Uniwersytet Jagielloński, wyższe szkoły lwowskie), omawiając biografie naukowe wybitnych nieorganików, profesorów: Kazimierza Jabłczyńskiego, Jana Zawidzkiego, Tadeusza Miłobędzkiego, Walentego Dominika (Warszawa), Tadeusza Estreichera i Stanisława Tołłoczki (Kraków), Stefana Niemętowskiego i Wiktora Jakóba (Lwów), Edwarda Bekiera (Wilno) i Alfonsa Krausego (Poznań).

Z kolei doc. Michalina Dąbkowska z UMCS w Lublinie przedstawiła dzieło naukowe prof. Włodzimierza Hubickiego, twórcy i wieloletniego kierownika Katedry Chemii Nieorganicznej (od 1947 r.) w tym, powstałym po II wojnie świa-

towej, uniwersytecie lubelskim. Prof. Hubicki przybyły z Krakowa, stworzył zasadnicze kierunki badawcze Katedry w zakresie zwłaszcza badań pierwiastków ziem rzadkich i chemii analitycznej, kontynuowane do dzisiaj przez jego uczniów. W dyskusji po referacie podkreślono wielkie zasługi prof. Hubickiego w badaniach dotyczących historii osiągnięć polskiej chemii, także tej najdawniejszej, której profesor poświęcił wiele opracowań, należących do podstawowej bibliografii w tym zakresie.

Dr Wróciślawa Bergandy (UAM w Poznaniu) przedstawiła następnie Referat *Chemia w Uniwersytecie Poznańskim 1919-1989* w kontekście 70 lat istnienia tej uczelni w Poznaniu, gdzie w 1919 r. całkowicie od początku organizowane było nauczanie chemii i praca naukowa. Pierwsze katedry chemiczne w Poznaniu obsadzili profesorowie: Antoni Gałęcki (1888-1962) — chemia fizyczna; Antoni Sas-Korczyński (1879-1929), a potem Jerzy Suszko (1889-1971) — chemia organiczna; Edward Bekier, Tadeusz Miłobędzki, a od 1930 r. Alfons Krause (1895-1972) — chemia nieorganiczna.

Popołudniowa sesja Szkoły w pierwszym dniu jej trwania poświęcona została wystąpieniom zagranicznych gości szkoły. Prof. A. M. Wirtz-Cordier z Uniwersytetu w Brukseli przedstawiła w wykładzie „Ernst Solvay and his influence on the world chemical industry” postać tego twórcy nowoczesnego przemysłu sodowego, a także organizatora przedsięwzięć naukowych i społecznych w swoim kraju. Prelegentka przedstawiła także wiele nieznanych aspektów działalności Solvay'a. Kolejny gość Szkoły, doc. Klaus Sühnel z Uniwersytetu w Lipsku w swoim referacie omówił szkoły naukowe związane z rozwojem chemii fizycznej w Lipsku, głównie związane z postaciami Wilhelma i Wolfganga Ostwaldów (*Scientific schools of chemistry in Leipzig*). Prelegent reprezentował w swoim wystąpieniu metodologiczne podejście historyka nauki do omawianego tematu, podobnie jak kolejny referent, doc. Wiktor A. Kritsman z Instytutu Historii Nauki i Technologii Akademii Nauk ZSRR w Moskwie. Omówił on rozwój badań związanych z historią chemii w Rosji i Związku Radzieckim (prace prof. Mienszutkina, prof. Figurovskiego), a także prace Instytutu, którego jest przedstawicielem. Zebrani mieli możliwość zapoznania się również z kilkoma ciekawymi publikacjami i książkami poświęconym historii chemii, autorstwa prelegenta.

Kolejnego dnia, 29 maja, sesja przedpołudniowa Szkoły poświęcona została historii polskich badań naukowych i ich twórcom w dziedzinie chemii organicznej. W zastępstwie nieobecnego prof. Bolesława Bochwica, przygotowany przez niego referat „Osman Achmatowicz i jego uczniowie” wygłosiła doc. Krystyna Kabzińska (Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie w Warszawie). Badania prof. Achmatowicza, spadkobiercy i konynuatora niemieckiej i rosyjskiej szkoły naukowej (od Justusa Liebiga, A. W. Hofmanna i Perkinów, oraz N. N. Zinina i A. N. Butlerowa), dotyczyły głównie struktury alkaloidów i naturalnych związków roślinnych. Następnie doc. Krystyna Kabzińska wygłosiła własny referat *Wiktor Lampe i jego uczniowie*, w którym przedstawiła biografię naukową prof. Lampego w świetle 90 lat kontynuacji badań nad chemią flawonów, zasadniczego przedmiotu badań „szkoły Lampego”. Kolejny referat *Cechy charakterystyczne szkoły badawczej Bronistawa Radziszewskiego* przedstawił prof. Ignacy Z. Siemion z Wrocławia. Referat ten przybliżył postać twórcy lwowskiej szkoły chemii organicznej z II połowy XIX w., prof. Radziszewskiego, który stosując wprowadzoną przez Kekulé'go metodologię badań struktury związków organicznych, określił strukturę benzoiny, a potem glioksaliny (imidazolu) metodami chemicznymi. Następny referat (dr Krystyna Łopaty — referującej, i dr Zofii Kluz z Uniwersytetu Jagiellońskiego), *Karol Dziewoński i jego uczniowie*, poświęcony był dziejom krakowskiej szkoły badawczej związa-

nej z chemią związków aromatyczno-alifatycznych oraz barwników, jaką stworzył prof. Dziewoński, postać którego została przedstawiona również od strony jego działalności jako dydaktyka i wychowawcy. Następny referat, wygłoszony przez prof. Jerzego Langego (Politechnika Warszawska) poświęcony był Szkole Tadeusza Urbańskiego, twórcy polskiej chemii materiałów wybuchowych i paliw rakietowych, którego badania w tej dziedzinie dały mu międzynarodowy autorytet.

Dr Halina Lichočka (Komitet Historii Nauki i Techniki Polskiej Akademii Nauk, Warszawa) w swoim referacie *Jan Wolfgang (1771-1856) i jego uczniowie* przedstawiła najstarszą z omawianych w trakcie obrad Szkoły epokę i postać chemika i farmaceuty, ucznia Jędrzeja Śniadeckiego, który zapoczątkował badania chemiczne związków roślinnych i produktów naturalnych w ramach powstającej w I połowie XIX w. chemii organicznej jako odrębnej dziedziny badań chemicznych.

Popołudniowe spotkanie w dniu 29 maja poświęcone zostało walnemu zebraniu członków Sekcji Historii Chemii Polskiego Towarzystwa Chemicznego. Zebraniu temu przewodniczył do chwili powołania nowego Zarządu Sekcji prof. J. Lange. Zgodnie z przyjętym porządkiem obrad zebrani wysłuchali sprawozdania z ostatnich czterech lat działalności Sekcji, przedstawionego przez przewodniczącego Zarządu Sekcji w czasie tej kadencji, prof. Romana Mierzeckiego. Przypomnił on, iż w tym czasie odbyły się dwie Szkoły Historii Chemii (III w r. 1988 oraz IV — 1990, aktualnie trwająca). Ukazały się Materiały z II Szkoły (1986), wydane przez Ossolineum w r. 1988. Sekcja Historii Chemii współpracuje z Grupą roboczą do spraw nauczania historii nauk ścisłych przy KHNiT PAN (Grupie tej przewodniczy również prof. R. Mierzecki) oraz z Europejską Federacją Towarzystw Chemicznych. W tegorocznym Zjeździe PTCh Sekcja współpracuje z Sekcją Dydaktyki Chemii, do seminarium której zgłoszone zostały referaty dotyczące historii chemii. Prof. R. Mierzecki wziął udział w kilku zagranicznych konferencjach poświęconych historii chemii (w NRD, Czechosłowacji). Ukazały się publikacje: I. Z. Siemiona *Reakcje imienne chemików polskich* (PWN 1987) oraz R. Mierzeckiego *Rozwój polskiej terminologii chemicznej* (Ossolineum 1988). Rozwija się współpraca Sekcji z Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie. W dyskusji po przyjęciu Sprawozdania, zebrani zastanawiali się głównie nad problemami wydania materiałów zebranych w wyniku prac III Szkoły (a także trwającej, IV Szkoły), oraz w aspekcie większego przedsięwzięcia, materiałów obejmujących historię polskiej chemii w całości. Problem ten jest, jak się wydaje, długofalowym zadaniem Sekcji, ponieważ jak do tej pory, brak podobnego opracowania. Następnie, w wyniku jednomyślnego i jednoślóznego głosowania powołany został nowy Zarząd Sekcji Historii Chemii PTCh — w dotychczasowym składzie: Prof. R. Mierzecki — Przewodniczący, prof. R. Sołowiec — jego Zastępca, doc. K. Kabzińska — sekretarz Zarządu. W dyskusji na temat planu działalności Sekcji, zebrani zastanawiali się między innymi nad tematyką kolejnej, V Szkoły Historii Chemii, podkreślając wartości poznawcze i dydaktyczne tej formy działalności Sekcji. Propozycje dotyczyły kontynuowania tematyki szkół naukowych (w powiązaniu z działalnością i rozwojem przemysłu chemicznego w Polsce) oraz pogłębiania tła historycznego polskiej chemii poprzez analizę materiałów źródłowych, zwłaszcza tych nie publikowanych. Sekcja zamierza kontynuować działalność popularyzatorską we wszystkich możliwych formach i współpracę z takimi instytucjami, jak inne sekcje Polskiego Towarzystwa Chemicznego, SITPChem, Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie i Komitetem Historii Nauki i Techniki PAN, oraz organizacjami międzynarodowymi zajmującymi się historią nauki.

W dniu 29 maja odbyło się jeszcze jedno, wieczorne spotkanie, na którym prof. Iwo Pollo (Politechnika Lubelska) wygłosił referat *Fabryka Związków Azotowych*

w Mościcach jako kuźnia kadr naukowych (przygotowany wraz z mgr. M. Brandelem, p. B. Romaniewską i p. Z. Łysoniem). Referat ten omawiał historię fabryki w Mościcach z punktu widzenia nowatorskich rozwiązań tam zastosowanych, oraz działalność naukową laboratorium istniejącego przy fabryce, w którym, dzięki szczególnie twórczej atmosferze, ukształtowało swoją osobowość wielu technologów, którzy pracując już po wojnie w placówkach naukowo-badawczych i ośrodkach akademickich (np. Politechnika Gliwicka) tworzyli własne szkoły badawcze.

Przedpołudnie kolejnego dnia Szkoły, 30 maja, przeznaczone zostało w programie zajęć na wycieczkę i, mimo pogody mało słonecznej i chłodnej, wielu uczestników wybrało się w góry. Jedną z grup, najliczniejszą, prowadził prof. Iwo Pollo, wytrawny przewodnik PTTK.

Popołudniowa sesja spotkań tego dnia poświęcona została chemii fizycznej, a zwłaszcza postaci profesora Wojciecha Świętosławskiego. Referat pt. *Szkoła Wojciecha Świętosławskiego, prace z dziedziny ebuliometrii i azeotropii* wygłosił prof. Kazimierz Zięborak z Warszawy. Inną dziedzinę działalności wybitnego fizykochemika przedstawił prof. Andrzej Bylicki (Warszawa) w referacie *Szkoła W. Świętosławskiego, prace z dziedziny karbochemii i koksownictwa*. Z omówień tych, szczegółowo przedstawiających drogę naukową prof. Świętosławskiego w zakresie podstawowej sfery jego działalności, wyłoniła się cecha charakteryzująca szkołę badawczą Świętosławskiego — troską o precyzję pomiarów (jak to wyraził prof. J. Hurwic w swoim komentarzu do obydwu referatów). Ogromna praca naukowa, a także dydaktyczno-organizacyjna, jakiej dokonał W. Świętosławski w powierzonych sobie placówkach (zwłaszcza Zakładzie Chemii Fizycznej Politechniki Warszawskiej do 1939 r., oraz Zakładzie — Katedrze Chemii Fizycznej na Uniwersytecie Warszawskim od 1947 r.), a także wielka liczba uczniów, pozwalają na stwierdzenie, że prof. Świętosławski był rzeczywistym twórcą szkoły naukowej.

Z kolei prof. Roman Mierzecki (Uniwersytet Warszawski) omówił dzieje *Chemii fizycznej na Uniwersytecie Warszawskim*, poczynając od postaci profesora Adama Kitajewskiego z Królewskiego Uniwersytetu Warszawskiego (założonego w r. 1816), który wykładał między innymi pewne elementy chemii fizycznej w późniejszym rozumieniu tej dziedziny chemii. Katedra chemii fizycznej utworzona została jednak dopiero w r. 1919 w Warszawie. Kierownictwo tej katedry, po okresie wakatu (i wykładach prowadzonych przez prof. Świętosławskiego z Politechniki Warszawskiej), objął w 1929 r. prof. Mieczysław Centnerszwer z Rygi. Tematyka badawcza Katedry związana była z problemami elektrolizy roztworów niewodnych, termicznej dysocjacji w ujęciu kinetycznym, mechanizmów i kinetyki rozpuszczania metali, ebuliometrii procesów w układach trójskładnikowych i in. Po wojnie Katedrą kierował prof. Wiktor Kemula, a po swoim powrocie z zagranicy w 1947 r. prof. Wojciech Świętosławski (do przejścia na emeryturę w 1960 r.).

Wieczorne spotkanie Szkoły poświęcone zostało postaci prof. Włodzimierza Trzebiatowskiego, którego prace w referacie *Szkoła W. Trzebiatowskiego* przedstawił prof. Wojciech Suski z Wrocławia. Ideą działalności naukowej prof. Trzebiatowskiego (1906-1982) była praca badawcza zgodna z założeniem badań „bardzo dobrych materiałów w ekstremalnych warunkach”, a przedmiotem zainteresowań głównie problematyka wodoroków metali przejściowych, ferromagnetycznych właściwości uranu i jego związków, nadprzewodnictwo wysokotemperaturowe. Prof. Trzebiatowski swoją działalność naukową rozpoczął na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie (1930-1941), po wojnie zaś działał we Wrocławiu, gdzie kierował Katedrą Chemii Nieorganicznej Uniwersytetu i Politechniki Wrocławskiej; w r. 1954 stworzył Zakład Chemii Ciała Stałego PAN, później zaś Zakład Fizykochemii Ciała

Stałego Instytutu Niskich Temperatur i Badań Strukturalnych PAN, którym kierował w latach 1967-1979.

Ostatnie posiedzenie Szkoły odbyło się w czwartek, 31 maja. Poświęcone ono zostało *Historii badań nad chemiluminescencją w Polsce*, a referat na ten temat wygłosił prof. J. Sławiński z Krakowa. Omówił on początki tych badań w Krakowie i Lwowie, a następnie przedstawił dzieło naukowe łódzkiej szkoły chemiluminescencji i prace profesor Alicji Dorabialskiej i jej uczniów.

Po dyskusji związanej z omawianą problematyką i podsumowaniu obrad, IV Szkoła Historii Chemii została zamknięta.

Należy podkreślić, że tematyka IV Szkoły, poświęcona próbom historycznego ujęcia dróg tworzenia się naukowych szkół chemicznych w Polsce oraz rozwoju kierunków badawczych związanych z wybitnymi postaciami twórców polskiej chemii, okazała się niezwykle nośna i interesująca. Potwierdzały to dyskusje po każdym z referatów, w trakcie których niekiedy wyłaniały się nowe problemy zasługujące na szersze opracowanie. Wnioskować można, iż propozycje przedstawione w trakcie zebrania Sekcji Historii Chemii PTCh, aby kontynuować tematykę IV Szkoły, znalazłyby swoje rozwinięcie w kolejnej Szkole, tym bardziej że niektóre postacie wybitnych uczonych z różnych przyczyn nie zostały omówione w trakcie IV Szkoły.

W obradach Szkoły wzięło udział około 30 osób, a referaty wygłosiło 19 przedstawicieli wszystkich prawie ośrodków akademickich w kraju, w tym również 4 referaty wygłosili goście Szkoły z zagranicy. Wydaje się, że materiały Szkoły (wykłady i referaty) z uwagi na wartość poznawczą i znaczenie dla znajomości historii polskiej chemii powinny być opublikowane.

Wróciśława Bergandy
(Poznań)

Z ZAGRANICY

KONFERENCJA ARCHEOLOGICZNA W ODESSIE

W październiku 1989 r. odbyła się XX Republikańska Konferencja Archeologiczna poświęcona problemom badań nad historią i kulturą starożytnego osadnictwa na terenie Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej. Organizatorami byli: Instytut Archeologii Akademii Nauk Ukraińskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej, Odeskie Muzeum Archeologiczne, Odeskie Towarzystwo Archeologiczne. W konferencji udział wzięło ponad 200 osób reprezentujących instytucje archeologiczne z Odessy, Kijowa, Lwowa a także z Moskwy, Leningradu i innych miast Kraju Rad. Organizatorzy opublikowali w wydawnictwie „Naukowa dumka” skrót referatów i komunikatów, które były wygłaszane później na Konferencji. Publikacja, która ukazała się w druku już w sierpniu 1989 r. w ilości 500 egzemplarzy liczy 284 strony i zawiera skróty 214 referatów. Teksty są w dwu językach, to jest w języku rosyjskim i ukraińskim.

Tematyka problemów rozpatrywanych na posiedzeniach obejmowała zagadnienia z zakresu metodologii badań archeologicznych, metod i wykorzystania dla celów archeologicznych nauk pomocniczych, analizowano bazę źródłową osadnictwa